

JÓZEF ZAJDA

DOGMATYZM I PRAGMATYZM W MIĘDZYNARODOWYCH STOSUNKACH WALUTOWYCH

I. DWIE TENDENCJE W ZAKRESIE EWOLUCJI PIENIĄDZA W XIX W.

Stosowanie kruszców szlachetnych jako środków płatniczych, mierników wartości i środków wymiany było oparte na zanikającej już od II wojny światowej wielowiekowej tradycji. Przez wiele wieków dominującym pieniądzem było srebro, natomiast złoto stanowiło pieniądz uzupełniający, środek przechowywania wartości i pieniądz wymiany międzynarodowej oraz wielkich transakcji.

Właściwością pieniądza kruszcowego było rozróżnianie jego ceny nominalnej (ceny monetarnej), ceny towarowej (ceny rynkowej) i ceny handlowej oraz rozróżnianie monety od pieniądza obrachunkowego. Różnorodność cen kruszczu była powodowana stałym pomniejszaniem zawartości kruszczu szlachetnego w jednostce pieniężnej, co było psuciem pieniądza w zakresie jego wartości towarowej i co prowadziło do powiększania jego ilości w obiegu, ale nie do dewaluacji w ekonomicznym znaczeniu¹. Wiek XVIII zerwał z techniką psucia pieniądza kruszcowego i wprowadził pojęcie stabilizacji pieniądza. Zostało to spowodowane przez wprowadzenie — równoległe ze systemem waluty złotej — instytucji banku emisyjnego i biletu bankowego.

Przemiany w zakresie koncepcji pieniądza stanowiły odzwierciedlenie dwóch wielkich rewolucji europejskich, a mianowicie przemysłowej w Anglii i politycznej we Francji. Nastąpiło przejście od tradycyjnej o niskiej stopie rozwoju gospodarki do przemysłowej gospodarki rozwojowej, opartej na wzroście dochodu narodowego, przebudowie struktury gospodarki społecznej oraz postępie technicznym i międzynarodowym podziale pracy. Nierównomiernemu geograficznie i czasowo rozwojowi uprzemysłowienia

¹ Psucie pieniądza oznaczało pomniejszanie zawartości kruszczu przy utrzymaniu rozpiętości pomiędzy wartością substytucyjną a ceną nominalną pieniądza kruszcowego. Dewaluacja oznacza natomiast pomniejszenie formalne zawartości kruszczu w jednostce pieniężnej, powstaje nowa jednostka z ceną nominalną odpowiadającą wartości kruszczu.

towarzyszyły dwie ewolucje systemu pieniężnego, a mianowicie: a) rozwoju i udoskonalenia systemu waluty złotej i b) rozwoju i udoskonalenia kredytowego pieniądza bankowego. Pojawiły się dwa pojęcia i formy pieniądza, a mianowicie jako aktywu mającego samoistną wartość i jako zobowiązania systemu bankowego.

II. EWOLUCJA ROLI ZŁOTA W XIX W.

System waluty złotej funkcjonował przez dwa wieki. Szczególny rozwój osiągnął w latach 1871 - 1914. Istotne cechy systemu waluty złotej (polegają na cyrkulacji dwóch wzajemnie i *bez* ograniczeń wymiennalnych pieniędzy, a mianowicie złota i biletu bankowego. Wartość jednostki pieniężnej jest związana z wartością złota przez sztywną cenę kruszcu. Cena monetarna złota określa parytet złotej jednostki pieniężnej. Parytet złota wyznacza parytety walutowe. Wymienialność biletów bankowych na złoto zapewnia jedność ceny monetarnej złota i jego ceny rynkowej. Jedność ta podtrzymuje stabilizację walut w stosunku do złota.

Z uwagi na światowy ponadnarodowy i przyrodniczy charakter złota, sztywny związek jednostki pieniężnej z ceną złota nadaje systemowi waluty złotej rolę międzynarodowego systemu walutowego. W różnych systemach pieniądza narodowego złoto jest elementem integrującym. Rola złota w systemie waluty złotej polega na pełnieniu trzech funkcji podstawowych, a mianowicie: miernika parytetów walutowych, regulatora emisji biletów bankowych (a to przez matematyczny związek pomiędzy ich emisją a pokryciem złota) oraz regulatora równowagi bilansu płatniczego, w którym złoto występuje jako ostateczny środek zapłaty. W ten sposób złoto było międzynarodowym pieniądzem rezerwowym o podwójnej funkcji interwencyjnej: w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Wszystkie te trzy funkcje miały charakter nadrzędny w stosunku do procesów gospodarczych, a przede wszystkim powodowały, że równowaga zewnętrzna (bilansu płatniczego) określała równowagę wewnętrzną (pomiędzy podażą a popytem pieniężnym). Miało to na celu unikanie inflacji i deflacji. Pomocniczym instrumentem tego mechanizmu była stopa dyskontowa banku emitującego banknoty służące reglamentacji ilościowej bankowych kredytów gospodarczych (zwyżka stopy dyskontowej miała ograniczać kredyty, a jej obniżka miała powodować liberalizm kredytowy) oraz wpływająca na zagraniczne ruchy kapitałów (zwyżka stopy dyskontowej przyciągała kapitały zagraniczne). Mechanizm ten odzwierciedlał ilościową teorię pieniądza D. Ricarda². Działanie tego mechanizmu miało na celu przywracanie równowagi pomiędzy kosztami i cenami oraz utrzymywanie

² „Zwyżka stopy dyskontowej wpływa bezpośrednio na handel kraju. Ceny tutaj spadają; w konsekwencji ulega zmniejszeniu import, a wzrasta eksport i z tego powodu powstaje wielkie prawdopodobieństwo, że do tego kraju napłyną większe

opłacalności przemysłu eksportowego dla osiągnięcia dodatniego salda bilansu płatniczego.

Wypływające z mechanizmu waluty złotej reguły gry (wolny obrót złotem, działanie punktów złota, zabiegi deflacyjne lub impulsy inflacyjne dla regulowania podaży pieniądza) były inwencją angielską. Odpowiadały one ówczesnym warunkom gospodarki angielskiej oraz ówczesnej pozycji Anglii jako czołowej potęgi przemysłowej w gospodarce światowej³. Mechanizm waluty złotej był stopniowo udoskonalany i zmieniany. Pragmatyzm angielski sprawiał, że rygoryzm waluty złotej był rozluźniany w sytuacjach kryzysowych⁴. Niezależnie od tych sytuacji osłabiano rygoryzm waluty złotej w jej normalnym działaniu, a mianowicie nie wiązano bezpośrednio aż do 1914 r. pokrycia złotem z tworzeniem pieniądza Wkładowego oraz neutralizowano ujemne skutki ruchów złota dla obiegu pieniądza przez operacje otwartego rynku. W ten sposób system waluty złotej został przez Anglię poważnie zmodyfikowany i podporządkowany funkcjonowaniu waluty angielskiej jako waluty wiodącej ówczesnej kapitalistycznej gospodarki przemysłowej⁵.

III. EWOLUCJA ROLI BILETU BANKOWEGO I PIENIĄDZA WKŁADOWEGO

Równoległe z ewolucją systemu waluty złotej i instytucjonalizacji pojęcia pieniądza jako aktywu kształtowało się w XIX w. pojęcie pieniądza jako długu bankowego. Ewolucja pojęcia pieniądza jako zobowiązania systemu bankowego przechodziła przez szereg kolejnych faz.

1) Pierwotną formą jest certyfikat wkładowy. Jest to dokument wystawiony przez bankiera jako potwierdzenie przyjęcia depozytu w pieniądzu kruszcowym. Zobowiązanie bankiera jest pełnym reprezentantem kruszcu.

2) Udoskonaloną formą jest bilet bankowy. Bilet ten staje się w pewnym stopniu samodzielnym pieniądzem, emisja bowiem biletów bankowych przekracza pokrycie złota.

3) Następną formą jest wkład pierwotny. Posiadacz pieniądza (złota lub biletu bankowego) deponuje go w banku. Powstaje w ten sposób wkład bankowy płatny na żądanie lub wkład terminowy. Wkłady te stanowią źródło działalności pożyczkowej banku. Pieniądz wkładowy prze-

sumy złota po podwyższeniu stopy dyskontowej niż to było przedtem" (W. Bagenhot, *Lombard Street*, London 1917, s. 47).

³ Przed I wojną światową Anglia miała ujemny bilans handlowy, a dodatni bilans płatniczy, umożliwiając eksport kapitału około 300 mln funtów rocznie (J. M. Keynes *Essays in Persuasion*, s. 231).

⁴ Dotyczy to w szczególności trzech kryzysów w 1847 r., 1857 r. i 1866 r. w których zawieszono działanie ustaw z 1844 r. Patrz W. Bagehot, op. cit., s. 193 i n.

⁵ Patrz: P. T. Gollsworth, *The International Economy*, New York 1956, s. 244.

wyższa pokrycie złota. Rodzi się czek jako narzędzie dysponowania wkładami płatnymi na żądanie.

4) Ostatnią nowoczesną już formą jest wkład pochodny, niezależny do 1914 r. od pokrycia złotem nawet w znaczeniu formalnym. Jest to pieniądz tworzony na podstawie kredytów udzielanych przedsiębiorstwom przez banki komercyjne. W ten sposób banki te stają się źródłem tworzenia pieniądza transakcyjnego. Kredyty udzielane powodują powstawanie nowych wkładów. Następuje mnożnikowe uwielokrotnienie obiegu pieniądza wkładowego. Granice tej ekspansji pieniądza są wyznaczone przez dwa czynniki, a mianowicie skłonność do posługiwania się pieniądzem gotówkowym oraz kontrolę banku centralnego przez rezerwy obowiązkowe, operacje otwartego rynku, stopę dyskontową i przez wyselekcjonowane limity kredytowe.

5) Tworzenie wkładu pochodnego prowadzi do rozszczepienia cyrkulacji pieniądza na pieniądz centralny, emitowany przez bank emisyjny jako ostateczny środek zapłaty i centralny pieniądz rezerwy dla banków komercyjnych oraz na pieniądz zdecentralizowany, kreowany przez banki depozytowe (typ angielski i francuski), banki kredytowe (typ niemiecki) lub banki komercyjne (typ amerykański i powszechny). Powstają w ten sposób dwie sfery cyrkulacji pieniądza, a mianowicie pomiędzy bankiem centralnym i bankiem komercyjnym oraz pomiędzy bankami komercyjnymi, przedsiębiorstwami i gospodarstwami domowymi. Powstaje problem płynności banków komercyjnych i rynku pieniężnego oraz rozwój dwóch funkcji banków komercyjnych: jako ośrodków tworzenia pieniądza i jako pośredników finansowych.

IV. PRZEWAGA PIENIĄDZA KREDYTOWEGO NAD PIENIĄDZEM ZŁOTYM

W ciągu XIX w. przewaga pieniądza kredytowego nad kruszcowym występowała w sposób przemożny. Przewaga ta przejawiała się w dwóch kierunkach, a mianowicie w strukturze cyrkulacji pieniądza i jego zabezpieczenia kruszcowego. Przemiany te uległy wzmocnieniu w latach 1885 - 1913.

W 1913 r. w strukturze cyrkulacji pieniądza obieg kruszcowy stanowił 17% (w tym złoto 10%, srebro 7%), a na pieniądz kredytowy przypadało 83%. Przemiany tej struktury charakteryzuje tabela porównawcza dla lat 1885 i 1913.

Przed 1914 r. pokrycie kruszcowe obowiązywało w stosunku do emisji biletów bankowych, pieniądz wkładowy nie był związany tym rygorem, Strukturę obiegu pieniądza kredytowego charakteryzuje tab. 2.

Pokrycie kruszcowe biletów bankowych było stosunkowo wysokie, natomiast pokrycie złotem i srebrem całości obiegu pieniądza kredytowego (przyjmując, że wkłady płatne na żądanie stanowiły pieniądz bankowy) było stosunkowo niskie: najniższe dla krajów wysoko uprzemysłowionych

Tabela 1

Struktura obiegu pieniężnego w 1885 i 1913 r. (w %)

Rodzaj pieniądza	Trzy państwa ^a		Jedenaście państw ^b		Świat	
	1885	1913	1885	1913	1885	1913
Złoto	23	10	21	10	17	10
Srebro	11	3	12	5	21	7
Pieniądz:						
kredytowy	66	87	67	85	62	83
gotówkowy	25	19	27	22	27	25
wkładowy	41	67	39	63	35	59

^a Stany Zjednoczone, W. Brytania, Francja.^b Stany Zjednoczone, W. Brytania, Francja, Niemcy, Włochy, Holandia, Belgia, Szwecja, Szwajcaria, Kanada i Japonia.Źródło: R. Triffin; *The Myth and Realities of the So-called Gold Standard*, w: *International Finance*, 1969, s. 55.

Tabela 2

Struktura obiegu pieniądza kredytowego i jego zabezpieczenie w 1913 r. (w %)

Wyszczególnienie	Trzy państwa ^a	Jedenaście państw ^b	Świat
Pieniądz kredytowy	100	100	100
gotówka	22	26	29
wkłady	78	74	71
Rezerwy	14	15	16
złoto	11	12	12
srebro	3	3	4

^{a, b} - zob. tab. 1.

Źródło: jak w tab. 1 ; przegrupowanie materiału statystycznego i przeliczenia własne.

(14%), nieco wyższe dla innych krajów (15%). Pokrycie złotem wynosiło od 11 - 12%. W moim przekonaniu rozwój gospodarczy krajów przemysłowych rozsądził rygorystyk waluty złotej za pomocą tworzenia bankowego pieniądza kredytowego.

V. PRZYCZYNY ODMIENNYCH EWOLUCJI PIENIĄDZA

Występujące w XIX w. dwie równoległe, a odmienne tendencje w zakresie pojęcia i formy pieniądza spowodowały, że malała rola monetarna złota, a wzrastała rola pieniądza kredytowego. Rozbieżności te spotęgowały się w okresie międzywojennym.

Na malejącą rolę złota monetarnego wpłynęły trzy wydarzenia, a mianowicie: a) pierwsza wojna światowa — wystąpiła wtedy centralizacja złota w bankach centralnych i likwidacja obiegu monet złotych przy pewnej już demonetyzacji srebra, b) wielki kryzys gospodarczy lat 1930 - 1934 — nastąpiło wtedy oderwanie funta szterlinga i dolara od wymiarności na złoto oraz c) dysproporcja pomiędzy zdolnością produkcyjną

kopali złota a popytem na złoto monetarne, spowodowana między innymi popytem nowych państw świata, które wprowadziły system waluty złotej.

Dla przystosowania się do szczupłych przyrostów złota wprowadzono dwie odmiany waluty złotej oszczędzających złoto, a mianowicie Gold Bullion Standard (Anglia 1925 -1931) i Gold Exchange Standard. Gruntowne zmiany polityczne i gospodarcze w Europie spowodowały, że waluta złota stała się systemem restrykcyjnym i deflacyjnym. System ten odpowiedni dla XIX w. stawał się archaicznym w XX w. Dwa państwa anglosaskie odstąpiły od systemu waluty złotej. Francja nie chciała tego uczynić i utworzyła tzw. blok złoty, który jednak rozpadł się bardzo szybko.

Wydarzenia okresu międzywojennego nie zlikwidowały definitywnie międzynarodowej roli złota. Jeszcze po drugiej wojnie światowej z inicjatywy Stanów Zjednoczonych złoto zostało wprowadzone do międzynarodowego systemu walutowego, tzw. systemu Bretton Woods. Stany Zjednoczone posiadały wtedy 7% ogólnej sumy zasobów złota monetarnego.

Równoległe z malejącą rolą złota wzrastała rola ekonomiczna pieniądza kredytowego. Zwycięstwo tej koncepcji pieniądza XX w. zostało spowodowane powszechnie przyjętą w krajach kapitalistycznych teorią interwencjonizmu gospodarczego. Suwerenna rola złota, jako regulatora procesów gospodarczych i nadrzędna rola banku centralnego, jako gestora automatyzmu reguł gry waluty złotej została zastąpiona służebną rolą pieniądza, natomiast bank centralny podporządkowany został władzy państwowej (upaństwowienie banków centralnych po drugiej wojnie światowej w Anglii, Francji i innych krajach)⁶.

VI. PIENIĄDZ JAKO AKTYW O SAMOISTNEJ WARTOŚCI I JAKO ZOBOWIĄZANIE SYSTEMU BANKOWEGO

Pieniądz pojmowany jako aktyw o wartości substancjonalnej jest koncepcją konserwatywną opartą na wielowiekowej tradycji. Pieniądz jako zobowiązanie systemu bankowego jest koncepcją postępową, odpowiadającą nowoczesnej gospodarce przemysłowej⁷. Środki płatnicze w dzisiejszej gospodarce składają się z wierzytelności⁸.

⁶ Według oceny banków angielskich z 1927 r. „rozmiary wkładów bankowych w Wielkiej Brytanii nie zależą — z wyjątkiem wąskich granic — od wkładów ani od wielkiej piątki banków, ale od polityki Banku Angielskiego” (J. M. Keynes, op. cit., s. 237).

⁷ „Pieniądz kredytowy powstaje, gdy banki tworzą i nabywają wierzytelności w stosunku do siebie albo gdy udzielają pożyczek na podstawie papierów wartościowych względnie nie podlegających obiegowi należności w stosunku do niebanków i gdy oddają do depozycji równowartość jako dobro na rachunku żyrowym, a więc gdy tworzą pieniądz żyrowy”. Jest to monetyzacja wierzytelności (A. Paulsen, *Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Produktions-faktore*, Berlin 1961, s. 131 - 132).

⁸ E. Schneider, *Money Income and Employment*, London 1962, s. 15.

Koegzystencja dwóch koncepcji pieniądza występowała w sposób harmonijny od połowy XIX w. aż do pierwszej wojny światowej, a już w sposób ułomny w okresie międzywojennym. Koegzystencję tę zerwał wielki kryzys gospodarczy lat 1930-1934. Nowe warunki gospodarcze spowodowały eliminację pieniądza kruszcowego z wewnętrznego systemu pieniężnego krajów anglosaskich, a następnie innych. Gruntowne przemiany w zakresie gospodarki przemysłowej po II wojnie światowej doprowadziły — po 25 latach — do upadku monetarnej roli złota w międzynarodowych stosunkach walutowych. Nastąpiło to w latach 1968 - 1975.

Tradycyjne ujęcie pieniądza jako aktywu o wartości wewnętrznej nadal w pewnym stopniu utrzymuje się. Jest to związane z mikroekonomicznym pojmowaniem zjawisk ekonomicznych i utożsamianiem gromadzenia pieniądza z gromadzeniem bogactwa. Długotrwałość zjawisk inflacyjnych podtrzymuje jeszcze niekiedy wiarę w dobry pieniądz jako aktyw rzeczowy. To, co jest przejawem ucieczki od pieniądza do wartości rzeczowych i to, co jest refleksem zjawisk inflacyjnych utożsamia się z negatywnym działaniem systemu walutowego oderwanego od złota. W okresach napięć walutowych i zwyczajki cen złota przyjmuje się niesłusznie spekulacyjne zakupy złota jako przejaw kryzysu walutowego. Jest to wpływający z powierzchownego ujmowania zjawisk walutowych przejaw fetyszyzacji złota⁹.

Współczesna inflacja ma zasięg światowy, co doprowadza do zmiennych relacji poszczególnych walut narodowych i do burzliwych wydarzeń (lata 1971 - 1974) w zakresie międzynarodowych stosunków walutowych — niezależnie od strukturalnej słabości waluty angielskiej (zbyt wysoka stopa życiowa w stosunku do produktywności procesów gospodarczych). Tradycyjne pojęcie pieniądza zrodziło dogmatyzm walutowy jako przeświadczenie, że jedynie skutecznym hamulcem inflacji światowej może być międzynarodowy system walutowy oparty na złocie. Ten dogmatyzm walutowy tkwi korzeniami w poglądach szarego człowieka, między innymi we Francji, nielicznych już ekonomistów i polityków tego kraju¹⁰.

VII. EWOLUCJA MIĘDZYNARODOWEJ ROLI ZŁOTA PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Po drugiej wojnie światowej złoto, uprzednio powszechnie pozbawione czołowej roli monetarnej w zakresie wewnętrznych stosunków gospodarczych, jak już wspomniano, utrzymało z inicjatywy Stanów Zjed-

⁹ W 1930 r. J. M. Keynes napisał, że złoto stało się częścią mechaniki konserwatywnego i jest jedną z tych kategorii, której nie traktuje się bez uprzedzeń (op. cit., s. 183).

¹⁰ Były premier M. Boforè i prof. J. Rueff, jeszcze w 1973 r. ówczesny minister finansów i gospodarki narodowej V. Giscard d'Estaing twierdził co następuje: „Jeżeli system walutowy jest chory to dlatego, że złoto jest z niego wyłączone

noczonych w nowo utworzonym międzynarodowym systemie walutowym ograniczoną pozycję pieniądza światowego. Złoto stanowiło element wzmacniający międzynarodową pozycję dolara jako waluty kluczowej. Powtórzyła się sytuacja z drugiej połowy XIX w., kiedy to upowszechnienie systemu waluty złotej służyło umocnieniu międzynarodowej roli funta szterlinga. Dolar stał się na równi ze złotem pieniądzem rezerwowym banków centralnych i miernikiem walut.

Dolar stał się w systemie Bretton Woods jedyną walutą związaną ze złotem nie tylko parytetem obrachunkowym, ale także wąskim zakresem wymienialności w stosunkach z bankami centralnymi. Inne waluty członkowskich krajów przemysłowych były od 1958 r. jedynie wymienialne we wzajemnych stosunkach i na dolara. Międzynarodowy system walutowy stał się systemem dolarowo-dewizowo-złotym.

Utrzymanie systemu Bretton Woods było uzależnione od poprawnego funkcjonowania skoordynowanych międzynarodowo reguł gry opartych na następujących zasadach: a) wymienialność dolara zagranicznego na złoto ma jedynie charakter interwencyjny dla zachowania jedności ceny monetarnej i ceny rynkowej złota, b) przestrzeganie stałych, ale nie niezmiennych kursów walutowych jest osiąganego przez banki centralne interwencyjnymi zakupami i sprzedażami dolara; strukturalnie nierealne kursy walutowe mają być korygowane w porę przeprowadzonymi dewaluacjami lub rewaluacjami, c) relacja dolara jako waluty wiodącej w stosunku do walut czołowych krajów przemysłowych jest utrzymana w poziomie podwartościowym dla dolara.

W latach 1968 - 1971 stawało się coraz bardziej jasne, że wszystkie trzy ogniwa reguł gry międzynarodowego systemu walutowego zostały osłabione lub zerwane. Szczupłość zasobów złota przy wzrastającej — odpowiednio do wzrostu międzynarodowych obrotów gospodarczych — ekspansji dolara zagranicznego osłabiła, a następnie przekreśliła zdolność interwencyjną złota w stosunku do dolara. Było to zjawisko nieodwracalne, mające charakter przyrodniczy. Wytworzyła się w gospodarce przemysłowej współczesnego świata olbrzymia dysproporcja pomiędzy popytem na złota i jego monetyzacją a popytem wywołanym przez rozwój handlu światowego.

Drugie ogniwo, a mianowicie stałe kursy walutowe zostało wybitnie osłabione przez wpływającą z wysokiego tempa 25 lat rozwoju gospodarczego inflację w skali światowej. Inflacja ta zmusiła państwa przemysłowe do wprowadzenia systemu zmiennych kursów walutowych. Trzecie ogniwo międzynarodowego systemu walutowego, a mianowicie wartość względna waluty kluczowej zostało naderwane przez spowodowaną osła-

i że wobec tego należy złoto do niego wprowadzić", wypowiedź Le Monde z 28 - 29 I 1973. W 1975 r. prezydent Giscard d'Estaing uznał eliminację złota z międzynarodowego systemu walutowego jako ostateczną.

bieniem gospodarki amerykańskiej (niepełne zatrudnienie, względny spadek konkurencyjności przemysłu) nadwartościowość dolara.

Międzynarodowy system walutowy — oparty na układach w Bretton Woods z 1944 r. — załamał się formalnie przez oderwanie dolara od złota i zawieszenie wymienialności dolara na inne waluty w 1971 r. Próby ratowania roli złota jako pieniądza obrachunkowego (układ smithsoniański z grudnia 1971 r.) nie powiodły się. Przejściowo utrzymano relację obrachunkową pomiędzy dolarem złotym (próby i wagi z lipca 1944 r.) i specjalnym prawem ciągnięcia emisji (1970 - 1972), ale i to powiązanie zostało poniechane w 1974 r. Dolar niewymienialny utrzymał pozycję faktycznie wiodącej waluty międzynarodowej z uwagi na powszechny popyt światowy na tę walutę (transakcyjną i kredytową).

Międzynarodowy charakter dolara zagranicznego podtrzymuje rozwijający się od lat 60-tych międzynarodowy rynek kredytowy tzw. rynek eurodolara. Jednocześnie państwa członkowskie Międzynarodowego Funduszu Walutowego (128 krajów) weszły na drogę ukształtowania nowego międzynarodowego systemu walutowego, odpowiadającego nowej nadchodzącej epoce gospodarczej. Powrót do dawnego związanego ze złotem międzynarodowego systemu walutowego jest tak samo mało realny, jak nierealny był po drugiej wojnie światowej powrót do systemu waluty złotej w stosunkach wewnętrznych. Stosunki walutowe kształtują się bowiem pragmatycznie, a nie według z góry określonych dogmatów. W gospodarce przemysłowej pieniądz wypływa ze stosunków produkcyjnych, natomiast w stosunkach międzynarodowych pieniądz jest wyznaczany przez obroty gospodarcze i wypływa z tych obrotów.

VIII. BILET BANKOWY w XIX W. A WSPÓŁCZESNY DOLAR ZAGRANICZNY

Systemowy stopniowy upadek międzynarodowej roli złota przypada na lata 1958 - 1968, tzn. na okres powstania i rozwoju Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. W tym bowiem okresie dolar zagraniczny, będący w posiadaniu zagranicznych władz walutowych utracił pełne pokrycie złotem amerykańskim. Powstała podobna sytuacja jak w XIX w., gdy ukształtował się bilet bankowy w stosunkach wewnętrznych jako pieniądz nie mający już pełnego pokrycia złotem, a który jednak uzyskał samodzielny obieg — nie tylko jako reprezentant kruszcu. Podobnie, po 1958 r. dolar zagraniczny przekraczający pokrycie złotem stawał się autonomicznym pieniądzem międzynarodowym.

Pomiędzy oderwanym faktycznie od wymienialności na złoto biletem bankowym XIX w. a oderwanym od pokrycia złotem zagranicznym dolarem w połowie XX w. występuje ta zasadnicza i doniosła różnica, że współczesny dolar zagraniczny jest pieniądzem narodowym, pełniącym, jedynie i to w nadmiernym zakresie, rolę międzynarodową. Ten rozdział pomiędzy narodowym pochodzeniem międzynarodowego środka płatni-

czego, pełniącego szczególne funkcje pieniądza transakcyjnego i rezerwowego, stanowi zjawisko tym bardziej niebezpieczne dla międzynarodowego systemu walutowego, im bardziej rośnie waga ilościowa międzynarodowego obiegu dolara. To zjawisko stanowi — między innymi — motyw podjęcia reformy międzynarodowego systemu walutowego i radykalnej zmiany statutu Międzynarodowego Funduszu Walutowego. W tej dziedzinie wyłoniły się w latach 1971 - 1973 dwie odmienne tendencje: a) wprowadzenie pieniądza międzynarodowego o charakterze kredytowym, tworzonych przez instytucję międzynarodową, b) powrotu do złota jako ponownie pieniądza światowego. Pierwsza tendencja powszechnie została przyjęta, drugą tendencję reprezentowała Francja aż do 1975 r.

IX. FRANCUSKI DOGMATYZM WALUTOWY

Zdeterminowanej przemianami w gospodarce światowej ewolucji w zakresie międzynarodowych stosunków walutowych nie uznała Francja gen. de Gaulle'a. We Francji odżył po 1958 r. nurt waluty złotej. Złożyło się na tę powrotną falę przeświadczenie, że złoto jest jedynym dobrym pieniądzem międzynarodowym (dwa źródła, a mianowicie: udana reforma walutowa 1958 r. oraz antyamerykanizm rządu francuskiego).

Francuska reforma walutowa zlikwidowała uprawianą przez wiele lat inflację skarbową, oderwała system pieniężny od „złej” jednostki inflacyjnej przy wprowadzeniu nowego pieniądza („ciężki frank”) z dewaluacją 17,5% w stosunku do dolara oraz uporządkowała zarówno gospodarkę budżetową, jak i bilans handlowy¹¹. W ciągu paru lat po przeprowadzeniu reformy poważnie wzrosły rezerwy dewiz, a następnie zasoby złota przez drenaż rezerw amerykańskich. Solidne zabezpieczenie dewizowe i kruszcowe poczytywano za trwałą podstawę waluty francuskiej. Oficjalna doktryna walutowa przyjęła dogmat nienaruszalności parytetu franka. Wiązano siłą walutę ze złotem, a nie z procesami produkcyjnymi, co miało doprowadzić w latach 1968 - 1969 do kryzysu waluty francuskiej.

Dogmat złota głoszony przez rząd francuski, a wymownie motywowany przez doradcę ekonomicznego rządu prof. J. Rueffa przeniesiono na międzynarodowe stosunki finansowe. Oznaczało to przyjęcie zasady, że złoto jest jedynym odpowiednim środkiem zapłaty dla regulacji ujemnego salda bilansu płatniczego. Zasada ta miała przecieżyć pokrycie w tzw. klauzuli repatriacyjnej Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Klauzula ta była jednak sformułowana w 1944 r., a od tego czasu do lat sześćdziesiątych gospodarka światowa uległa olbrzymim przemianom. Klauzula repatriacyjna stała się nierealna w interpretacji formalnej (co czynił gen. de Gaulle), chociaż jej treść ekonomiczna jest prawidłowa. Oznacza ona

¹¹ Patrz J. Rueff, *La Restauration du Franc* w: *La Restauration des Monnaies Européennes*, Paris 1960 s. 173 - 185.

postulat, że zadłużenie międzynarodowe może być likwidowane w ostatecznej instancji jedynie rzeczowo, tzn. powiększonym eksportem.

Rząd francuski, interpretując formalnie klauzulę repatriacyjną, drenał złoto amerykańskie i głosił pogląd, że Stany Zjednoczone powinny spłacać złotem swoje zadłużenia zagraniczne, co jakoby ograniczy ujemny bilans płatniczy i co zahamuje nadmierną inflacyjną ekspansję zagranicznego dolara. Nie przewidywano kryzysowej deficytowości francuskiego bilansu płatniczego i przymusowej dewaluacji franka w 1969 r. (co było nazwane jesienią 1968 r. przez gen. de Gaulle'a nonsensem), a natomiast atakowano z wielu pozycji zagraniczną politykę gospodarczą Stanów Zjednoczonych. Sądono, że zahamowanie amerykańskiej ekspansji stworzy warunki, w których złoto może pełnić rolę międzynarodowych zadłużeń i hamulca antyinflacyjnego w skali światowej. Mechanizm odpowiadający warunkom połowy XIX w. przenoszono na warunki drugiej połowy XX w. Metody likwidacji inflacji skarbowej Francji, wprowadzone reformą 1958 r., zalecano przez powierzchowną analogię dla usunięcia eksportowanej przez zagraniczną cyrkulację dolara inflacji amerykańskiej. Występujące w tym zakresie zjawisko sprzężenia zwrotnego rozumiano jednokierunkowo — skutek pojmowano jako przyczynę¹². To inflacja zwiększa popyt na pieniądz. Inflacja powoduje wzrost nominalnej wartości handlu światowego, co zwiększa zapotrzebowanie na pieniądz transakcyjny¹³.

Odmienności doktryn walutowych spowodowały długotrwałe kontrowersje amerykańsko-francuskie w sprawie zapoczątkowanej w 1968 r. reformy międzynarodowego systemu walutowego. Francja nawoływała do przywrócenia międzynarodowej roli złota, Stany Zjednoczone natomiast dążyły do wprowadzenia międzynarodowego pieniądza opartego na kredycie międzypaństwowym. Przedmiotem sporu było to, co już zostało przesądzone ewolucyjnie, a mianowicie przewaga pieniądza, będącego zobowiązaniem emitenta nad pieniądzem, będącym samodzielnym aktywnym niezależnym od jakiegokolwiek emitenta.

Dogmatyzm walutowy Francji poniósł klęskę podwójną, a mianowicie w stosunkach wewnętrznych i międzynarodowych. W stosunkach wewnętrznych wydarzenia lat 1968-1969 i następnych obaliły dogmat nienukonalnego parytetu franka i ujawniły słabość doktryny walutowej wiążącej stabilizację kursu waluty z pokryciem kruszcowym i dewizowym. Obrona nie umotywowanego ekonomicznie nadwartościowego kursu waluty kosztuje bardzo drogo i nie osiąga zamierzonego celu. Zjada rezerwy i powoduje nadmierne krótkotrwałe zadłużenie zagraniczne.

¹² Podobny punkt widzenia współcześnie, patrz J. Grapen, *La Guerre Économique*, Le Monde 11 VI 1976.

¹³ Siła nabywcza czołowych walut uległa znacznemu pomniejszeniu w latach 1950-1970, a w szczególności dolara o 40%, marki zachodniemieckiej o 38%, funta angielskiego o 52%, franka francuskiego 64%, lira o 51%, jena o 63%. M. Salmon, *Historie Économique Contemporaine*, Paris 1972, s. 177.

W stosunkach międzynarodowych zdecydował pragmatyzm anglosaski i zachodnioniemiecki. Uznano, że międzynarodowej roli złota nie da się utrzymać nawet w ograniczonej mierze jako pieniądza obrachunkowego i że międzynarodowej roli dolara nie da się jeszcze zahamować¹⁴. Przyjęto zasadę wprowadzenia do międzynarodowego systemu walutowego pieniądza kredytowego tworzonego przez międzynarodowy fundusz walutowy. W stosunku do systemu kursów walutowych przyjęto podstawę względnie wariantową, a mianowicie dopuszczalność nie tylko kursów stałych, ale często także kursów zmiennych.

X. WSPÓŁCZESNE TENDENCJE W ZAKRESIE PIENIĄDZA MIĘDZYNARODOWEGO

Tendencje współczesnej gospodarki światowej sprawiają, że suwerenność państwa w zakresie określenia relacji wartościowych walut w stosunkach międzynarodowych jest ograniczona podwójnie, a mianowicie ekonomicznie i formalnie. Ograniczenia ekonomiczne wyznaczają kształtujące się w międzynarodowych obrotach handlowych cenowe relacje towarów i usług, jak również dążenia do równowagi bilansu handlowego. Formalne ograniczenia wyznaczają natomiast umowy i porozumienia międzynarodowe (np. statut Międzynarodowego Funduszu Walutowego i porozumienie krajów EWG w sprawie tzw. walutowych kursów „węzowych”).

Czynnik ekonomiczny ma decydującą przewagę nad czynnikiem formalnym. Porozumienie międzynarodowe w sprawach walutowych stanowi sformalizowanie określonych stosunków gospodarczych i zdolności konkurencyjnej przemysłów krajów uczestniczących i wpływających stąd stosunków wymiany handlowej. Te stosunki wymienne są wyznaczone przez różne stopnie wykorzystania potencjałów gospodarczych poszczególnych uczestników międzynarodowej wymiany handlowej i przez odmienne tendencje do osiągania dynamicznej równowagi ekonomicznej każdego kraju. Jeżeli te stosunki wymienne ulegają poważnym zmianom, nie mogą być trwale zawarte uprzednio porozumienia i umowy. Wskazują na to wydarzenia walutowe w latach 1971 - 1975, a w szczególności utrzymanie systemu kursów walutowych tzw. węzowych w EWG.

Międzynarodowa cyrkulacja pieniędzy narodowych oraz ich wzajemna wymienialność prowadzi do kształtowania pojęcia międzynarodowej jednostki pieniężnej. Ta międzynarodowa jednostka pełni szereg funkcji, a mianowicie płatniczą, transakcyjną, kontraktową, kredytową oraz rezerwową. Funkcje te są wykorzystywane w dewizowym mechanizmie płat-

¹⁴ Rolę złota jako jedynie pieniądza obrachunkowego przyjęto przy dwóch dewaluacjach dolara w końcu 1971 i na początku 1973 r. (czemu odpowiadały zmiany cen oficjalnych złota z 35 dolarów na 38 i na 42 = 22 dol. za jedną uncję). Po upowszechnieniu kursów zmiennych i znacznej wyższe rynkowych cen złota rola obrachunkowego złota stała się fikcją ekonomiczną. Miernikiem obrachunkowym parytetów centralnych stała się jednostka specjalnego prawa ciągnięcia.

niczym przez pieniądź narodowy w dwustronnych stosunkach gospodarczych (z przewagą waluty wierzycieli nad walutą dłużnika), a następnie przez pieniądź narodowy czołowego kraju przemysłowego jako walutę kluczową lub wiodącą (funt szterling w XIX w., dolar USA w XX w.) oraz przez pieniądź międzynarodowy niezależny od suwerenności jednego państwa.

Przy koegzystencji dwóch typów międzynarodowej jednostki płatniczej, a mianowicie pieniądza narodowego, pełniącego przez mechanizm dewizowy międzynarodowe funkcje płatnicze oraz odrębnego w znaczeniu prawnym pieniądza międzynarodowego następuje rozszczepienie sześciu uprzednio wymienionych funkcji pieniężnych. Umieждународowane przez wymiennalność walut i rynek dewizowy pieniądze narodowe pełnią przede wszystkim cztery funkcje, a mianowicie płatniczą, transakcyjną, kredytową i kontraktową. Pieniądze te mogą również w pewnym stopniu pełnić funkcję składnika bieżących operacyjnych rezerw banków centralnych i komercyjnych oraz przedsiębiorstw uczestniczących w obrotach międzynarodowych.

Pieniądź międzynarodowy w znaczeniu prawnym, jako jednostka stworzona przez międzynarodowy bank pieniężny, pełni przede wszystkim funkcję obrachunkową jako miernik centralnych parytetów walutowych oraz jako pieniądź umów międzynarodowych. Drugą jego istotną funkcją jest funkcja rezerwowa dla narodowych władz walutowych. Jako pieniądź rezerwowy nie jest pieniądzem bezpośrednich transakcji gospodarczych, ale wchodzi do tych transakcji pośrednio przez bezwarunkowe uprawnienia do nabywania różnych walut narodowych, będących bezpośrednimi środkami zapłaty w konkretnych transakcjach obrotu międzynarodowego. Odmienne niż złoto międzynarodowy pieniądź kredytowy nie jest środkiem transakcji przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Cyrkułuje tylko pomiędzy bankami centralnymi i uprawnionymi organizacjami międzynarodowymi. Nie konkuruje z pieniądzem narodowym, ale go uzupełnia.

Wprowadzenie pieniądza międzynarodowego ma stanowić uzupełnienie, a nie zastąpienie dewizowego mechanizmu płatniczego opartego na międzynarodowej cyrkulacji wzajemnie wymiennalnych pieniędzy narodowych. Międzynarodowy pieniądź (udoskonalona jednostka specjalnego prawa ciągnięcia wprowadzona w latach 1970-1972 przez MFW) ma być tworzony na szczeblu gospodarki światowej w podobny sposób, jak pieniądź wewnętrzny na szczeblu narodowym, to znaczy jako pieniądź kredytowy (mający formę pieniądza wkładowego, a nie banknotu), to jest uwarunkowane organizacyjnie nadaniem Międzynarodowemu Funduszowi Walutowemu roli międzynarodowego, centralnego banku pieniężnego. Dla uzupełnienia charakterystyki międzynarodowego pieniądza należy zaznaczyć, że wartość tej jednostki jest od 1 VII 1974 r. oderwana eksperymentalnie od złota, a została określona jako równowartość koszyka 16 wybranych — według umownych kryteriów — walut.

DOGMATIC AND PRAGMATIC APPROACHES TO INTERNATIONAL
MONETARY RELATIONS

Summary

The author begins this paper by outlining the tendencies of money evolution and the role of gold in the 19th century. On the basis of the processes of these changes, he shows the role of the British pragmatic approach reducing the gold system restrictions. Because of that pragmatic approach the gold system was modified.

Simultaneous with those changes was the change of circulation and coverage of money. There was an emergence of a clear cut predominance of credit issued currency over gold currency, and significant reduction of coverage of all money in circulation. With the help of economic development, accompanied by the creation of credit currency, the rigorous nature of the gold system was demolished. A further decline of the role of gold, and the even increase of the significance of credit issued currency, appeared in the first half of the 20th century. This resulted from economic intervention. The elimination of gold currency from the internal monetary system occurred first in the Anglo-Saxon countries, and subsequently in others. The decline of function of gold in International Monetary Relationships appeared in the years 1968 - 1975. The Bretton Woods System collapsed because of the severance of the monetary exchange between the dollar and gold, and because of the termination of dollar convertibility in 1971. In spite of this, the dollar continued to sustain the role of key currency because of its Universal demand.

On the basis of these changes, two monetary ideologies flourished: Anglo-Saxon and West German pragmatism, and French dogmatism. French dogmatism was a result of traditional approach to money. France insisted on the restoration on the gold system. The difference in monetary doctrines precipitated an extended period of American-French controversy. Finally, the pragmatic approach dominated International Monetary Relationship. The return of gold to the International Monetary System is illusionary.